

Avatus ja mitmekesisus

Avatust ja mitmekesisust väärtustav hoiak on nii Eesti noorsootöö kui Euroopa noorteprogrammide alustalaks. Siit saad lugeda erinevuste tunnustamise ja normikriitilisuse kui kaasamise aluspõhimõtete kohta.

Autor: Kristi Jüristo

Tellijä: Haridus- ja Noorteamet

Tallinn 2021

erasmus+ ja
euroopa solidaarsus-
korpuse agentuur

HARIDUS- JA NOORTEAMET

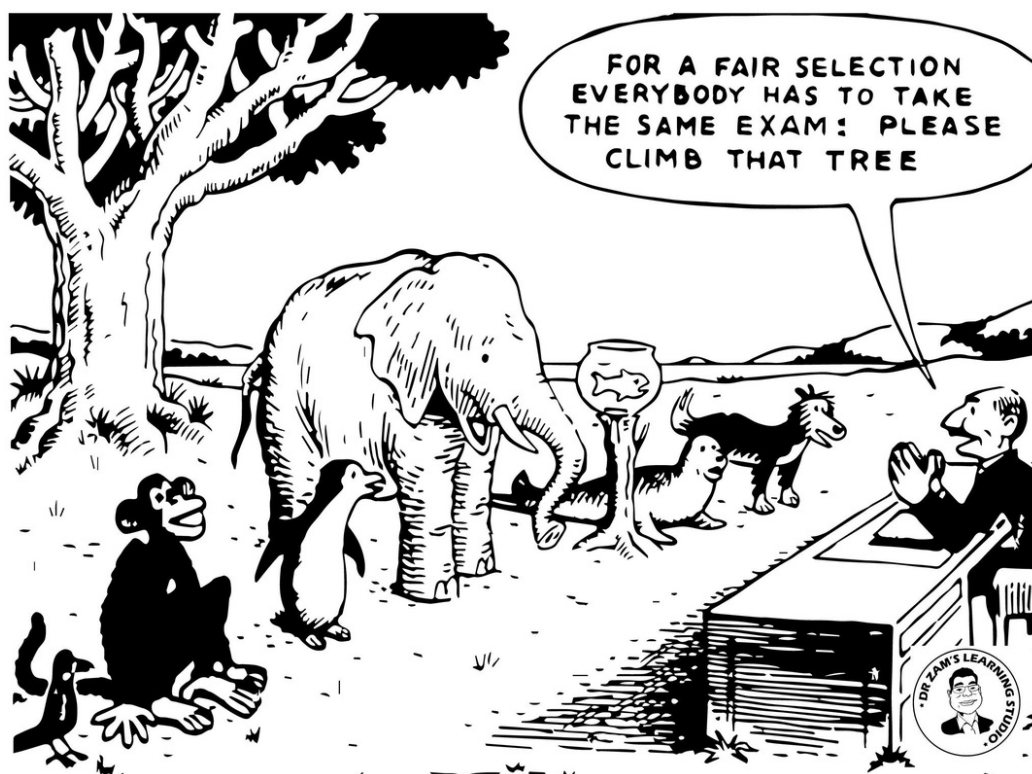

Erasmus+

„Me kõik oleme erilised. Meid kirjeldavad tunnused kombineeruvad meile ainuomasel viisil ja nii muutume kordumatuks. See on ainus asi, mille poolest oleme tõesti täiesti ühesugused.“

Tõnu Jürjen, psühholoog, TÜ eripedagoogika õppejõud

Võrdsete võimaluste tagamise, mittediskrimineerimise ja sallivuse põhimõtted on nii Eesti noorsootöö kui Euroopa noorteprogrammide alustaladeks. Mittediskrimineerimise aluseks on võrdne kohtlemine, mille puhul on oluline “kõigile sama” printsiip – kõiki koheldakse võrdselt, hoolimata nende taustast, võimalustest ja võimekusest. Tihti mõjutavad aga mainitud aspektid noore hakkamasaamist ja/või piiravad tema osalemist ning võimalusi. Noorte kaasatuse suurendamiseks on vajalik rääkida õiglasest kohtlemisest, mille puhul on lähtekoht “kõigile vastavalt nende vajadustele”, et luua vajalikud tingimused ligipääsuks võrdsetele võimalustele. Printsiipi kirjeldab hästi Albert Einsteini mõte „Igaüks on geenius. Aga kui sa hindad kala selle järgi, kui osavalt ta puu otsa ronib, elab ta terve elu teadmisega, et on loll.” Tsitaati seotatakse haridussüsteemi puudutava karikatuuriga, kus linnule, ahvile, pingviinile, elevandile, kalale, hülgele ja koerale antakse võrdne võimalus eksamit sooritada, ronides puu otsa.

Mõttekoht

Kuidas tagada kaasatus olukorras, kus võimed ja tingimused on erinevad? Kas on üldse võimalik, et kõik oleks võrdselt kaasatud? Kas ja miks on see oluline?

Järgnevalt väljatoodud **pädevuste kogum** võib aidata luua erinevuste vahelisi silde ning toetada positiivset ja lugupidavat suhtlust, mis võtab arvesse inimeste erinevusi ja ühiseid jooni.

- Aktiivne kuulamine – oskus kuulata ja täielikult keskenduda mõistmisele, mida teised räägivad, ilma järeldusi tegemata või hinnanguid andmata;
- Eelarvamuste äratundmine – mõistmine, kuidas on kujunenud meie hinnangud olukordadele vastavalt sellele, kus ja kuidas oleme kasvanud;
- Kriitiline mõtlemine – võimekus seada kahtluse alla meie oletused ja meile esitatud teave ning vaadata asju erinevatest vaatenurkadest;
- Empaatia – oskus olla seotud teiste inimeste tunnete, vajaduste ja kogemustega;
- Inimestevaheline suhtlus – võime suhelda teiste inimestega positiivselt ja empaatiliselt;
- Avatud mõtlemine – olla avatud mõtlema ideedele, kogemustele ja arvamustele, mis on meie enda jaoks uued või erinevad;
- Eneseteadlikkus – olla teadlik ja mõista oma tundeid, käitumist, vajadusi ja püüdlusi, samuti tugevusi ja nõrkusi;
- Solidaarsus – omaenda privileegide tunnistamine, tõrjutud rühmade raskustest arusaamine, võrdõiguslikkuse ja õiglase kohtlemise aktiivne edendamine;
- Mitmetähenduslikkuse tunnetus – mõistmine, et on erinevaid, mõnikord vastuolulisi vaatenurki ja suutlikkus toimetada ebakindlates olukordades;
- Erinevuste mõistmine ja väärtustamine – mõistmine, kuidas inimeste kogemusi kujundab nende erinev identiteet ja teadlikkus erinevate vaatenurkade, arvamuste ja kogemuste ühendamise eelistest.

Allikas: (Embracing Diversity, 2021)

Mõttekoht

Milline pädevus nimekirjast on sinu jaoks kõige olulisem? Miks? Millised neist on sinu tugevuseks, milliseid pead veel arendama?

Millised pädevused on sinu hinnangul esmatähtsad noorteprojektides? Millele ja kuidas peaks eriti tähelepanu pöörama?

Kaasamise ja noorsootöö üks põhimõtte on austada ja käsitleda noort üksikisikuna, koos talle unikaalse vajaduste kogumiga, samas paratamatult üldistades noorte kui grupi vajadusi ja lisaks mõne kindla (vähemus)grupi noorte vajadusi. Keskendudes vaid mingi kindla grupi noorte vajadustele (või nendele, mida arvame antud grupi vajadusteks olevat) võime elimineerida teised. Selle ennetamiseks on otstarbekam **vältida normatiivsust** – lähtekohta, et eksisteerib mingi kindel norm, mis on kõigi ühte gruppi kuuluvate inimeste puhul sama, püsiv ja üheselt kirjeldatav. Ning et teised, sellele normile mitte vastavad inimesed, on erandid. Nõnda võrdsustatakse kujutletav norm normaalsusega ja erandid (antud raamidesse mitte mahtuvad) ebanormaalsusega.

Sallivus, üleskutsena olla tolerantne endast või normist erineva suhtes, võib kanda pigem vastupidist sõnumit, kirjeldades protsessi, kus üks osapool annab justkui õiguse teisele olla endast erinev. Kes aga saab sellist õigust anda? Inimõigused, sh enesemääratlusõigus, ei kuulu ühele (sarnaste kriteeriumite alusel määratletud) grupile. Selle asemel, et proovida mõista ja lahterdada gruppe, kes erinevad ühel või teisel viisil mingist enamust puudutavast normist, peaksime pigem aru saama normidest, mis mõjutavad meie igapäevast elu ja kitsendavad nendega mittehaakuvate inimeste võimalusi.

Normide küsimuse alla seadmine ja vajadusel lõhkumine on keeruline ning peab toimuma inimese jaoks loomuliku, vabatahtliku ja samm-sammulise protsessina. **Normikriitilisus** on vahend, läbi mille austatakse individuaalsust, enesemääramisõigust ja õigust turvalisele keskkonnale. Normikriitilisust võib vaadata kui isklikku väärtushoiakut aga ka meetodit noortega töös või laiemalt sotsiaalse õigluse valdkonnas, mis aitab levinud norme märgata, küsimuse alla seada ning seeläbi võimalusi piiravaid arusaamu vähendada.

Mõttekoht

Kas normikriitilisus on järjekordne uus lähenemine sallivuse propageerimisel või kõigi inimeste sarnaseks muutmisel? Kas ja milline on normikriitilisuse ja poliitkorrektsuse vahe?

Kuidas haakub normikriitilisuse lähenemine nõustaja tegevusega?

Ühiskonnas on pika aja jooksul tekkinud normid, mis on erinevate identiteedigruppide suhtes diskrimineerivad ning nende mõistmiseks on vaja aru saada, kust tulevad mõttemustrid ja tõekspidamised ning kuidas norme tugevdatakse.

Harjutus

1. Järgmine lugu kirjeldab, kuidas normid tekivad. Võid seda kasutada eneseanalüüsiks, mõeldes ühiskondlikele või kultuurinormidele ning nende mõjule sinu isiklikele väärtushinnangutele. Lugu saab kasutada sissejuhatusena grupiarutelus käsitlemaks normikriitilisust, kultuuritundlikkust vms teemasid. Meetodina on lugu leitav siit: mitteformaalne.ee/methods/ahvid-ja-banaanid/

Ahvid ja banaanid

Alustuseks on sul vaja puuri viie ahviga. Riputa puuri keskele banaan ja pane selle alla astmed. Varem või hiljem läheb mõni ahvidest astmete juurde ja hakkab banaani poole ronima. Niipea kui ta on astmele roninud, pritsi kõiki ahve külma veega. Mõne aja möödudes üritab järgmine ahv sama ning ka tulemus on sama: kõik ahvid kastetakse külma veega üle. Seejärel keera külm vesi kinni. Kui kolmas ahv püüab astmetele ronida, katsuvad teised teda peatada, kuigi külm vesi on kinni keeratud ning neil pole enam märjaks saamise ohtu. Võta üks viiest ahvist puurist välja ning pane tema asemele uus. Uustulnuk märkab banaani ja hakkab astmeid mööda üles ronima. Tema suureks ehmatuseks tulevad kõik teised talle seepeale kallale. Pärast järgmist sellelaadset katset ja rünnakut teab ta, et astmetel ronimine toob kaasa teiste ahvide pahameele. Võta ära järgmine esialgu puuris olnud ahvidest ja asenda seegi uue loomaga. Ka see uustulnuk püüab astmeid mööda banaani järele ronida, ent langeb teiste rünnaku ohvriks. Eelmine uustulnuk võtab samuti innukalt karistusaktsioonist osa. Asenda kolmas ahv uuega. Ka tema ronib astmetele ning saab karistada. Kahel neljast ründavast ahvist pole aimugi, miks nad teda peksavad või miks neil astmeid mööda ronida ei lastud. Asenda ka neljas ja viies ahv. Kõik ahvid, kes pärast katset astmeid mööda banaanini ronida külma veega märjaks kasteti, on nüüd puurist läinud. Sellegipoolest ei ürita enam ükski ahv astmetele läheneda ja banaani kätte saada. Miks? Sest nii on asjad siinkandis alati käinud...

Orginaalallikas: Taylor, M. (2005) „Discovering Diversity – Teachers’ Pack“.

Küsimused kaasamõtlemiseks või aruteluks:

- Kas sinu ühiskonnas, kultuuris või sotsiaalses grupis on mingeid keelde, millest sa päris hästi aru ei saa? Milliseid?
 - Mõtle ühe sellise keelu peale ja püüa seda väljaspool seisjale selgitada. Millest on norm alguse saanud, millist käitumist see toetab? Miks see vajalik on?
2. Teine meetod, mis toetab nii eneseanalüüsi kui sobib ka (noorte)gruppidega normide käsitlemiseks on Kompassi käsiraamatus leitav meetod „Varsti iganenud“. Eestikeelne versioon on leitav siin: www.coe.int/et/web/compass/soon-to-be-outdated. Meetod aitab avada, kuidas normid ja tõekspidamised tekivad ja kinnistuvad ning kuidas ja miks need aja jooksul muutuvad.

Normid toimivad põhjusel, et me ei pea nende peale mõtlema, kuid nad jäävad ellu vaid niivõrd, kuidas neid käitumuslikult uuesti luuakse pideva kordamise kaudu sotsiaal-materiaalsetes keskkondades, milles nad eksisteerivad (Cabantous et al., 2016, viidanud: Christensen et al., 2020). Normid mõjutavad nii meie arusaama maailmast kui ka otsest käitumist. Käitumise taustal võib olla **harjumus** (kuna selline käitumine on tõhus, põhinedes uskumusel maailma toimimisest), **moraalinorm** (kuna tegija hinnangul käitumine on õige),

kirjeldav norm (uskumus, et kõik teised käituvad nii) või **sotsiaalne norm** (käitumine, mida tegija arvab, et temalt oodatakse) (Bicchieri & Penn Social Norms Training and Consulting Group, 2015). Eelnevast tulenevalt võib tõdeda, et normid on suuresti meie tõlgendus sellest, mis tundub meile õige või sotsiaalistest ootustest. Ehk nagu Anais Nin on tõdenud: „Me ei näe asju nii, nagu nad on, vaid nii, nagu meie oleme.“

Harjutus

Avasta norme, mida sina kannad!

Enamik inimesi kuulub vähemalt ühte domineerivasse identiteedirühma. Kui inimese identiteet on domineeriv, on lihtne mõelda oma kogemusest kui universaalsest ning jätta teiste kogemused tähelepanuta või alahinnata nende mõju. Mõeldes oma identiteedile ja analüüsid, kuidas see on kujundanud sinu kogemusi ja mõjutanud eeldusi, võib aidata teadvustamata eelarvamusi ära tunda. Alusta mõeldes enda identiteedile ning proovi määratleda, millistesse gruppidesse sa kuulud. Mõned võimalikud kategooriad: *Võimelisus / Vanus / Kehatüüp / Rahvus / Sooline identiteet / Kodakondsus / Rass / Kodune keel / Religioon / Seksuaalne orientatsioon / Sotsiaalmajanduslik staatus / Haridustase / jne*

Mõttele, kuidas kuulumine erinevatesse identiteedi rühmadesse mõjutab sinu igapäeva elu. Alustamiseks võid kasutada järgnevaid küsimusi, kohandades neid vastavalt vajadusele. Näitena on toodud võimelisuse fookusega küsimused, aga soovitatav on refleksioon läbi teha erinevate gruppide vaates.

- Milliseid sõnumeid kuulsin üles kasvades *võimelisuse / puudelisuse* kohta?
- Kuidas mõjutab *puudeta / puudega* inimeseks olemine minu igapäevast elu?
- Kui sageli palutakse mul kohaneda teiste inimeste *võimelisuse / puudega*?
- Milliseid sõnumeid – nii kaudseid kui ka otseseid – ma *võimelisuse* kohta edastan? Milliseid eeldusi need endas kannavad?

Eneserefleksiooni võid jätkata, täites järgmised väited:

- *Võimelisusest* rääkimine on keeruline, sest ...
- *Võimelisusest* rääkimine on vajalik, sest ...
- *Võimelisusest* rääkimine on kasulik, sest ...

Analüüsi, mida avastasid enda kohta. Millised on sinu enda domineerivad eeldused, läbi milliste „prillide“ vaatad maailma? Millised või kelle perspektiivid jäävad sellest tulenevalt märkamata? Kuidas võivad sinu „prillid“ mõjutada nõustamistööd? Millega peaksid arvestama ja mida meeles pidama nõustamistegevuses? Kuidas olla teadlik enda eeldustest ja nende mõjust?

Kõrvalepõige keskmise ja normaalsuse radadele

Keskmise inimese kontseptsiooni leiutas aastal 1840 astronoom, kes rakendas (valesti) elutute objektide jaoks mõeldud statistilist meetodit inimestele. Selle meetodi kasutamine on pädev AINULT SIIS, kui kõik mõõdetava rühma liikmed on identsed (näiteks sama aine gaasimolekulid) ja need jäävad igaveseks muutumatuks. „**Keskmise inimese**“ leitud tähistas ajaloos hetke, mil keskmine võrdsustati normaalsega, individuaalsed erisused muutusid eksi-tuseks ja stereotüübid kinnitati „teaduse templiga“. Need valedel järelustel põhinevad eel-dused on põlvkondade kaupa pannud inimesi muretsema, kas nemad või nende lähedased vastavad keskmistele versta-postidele. (Rose, 2016; Learning in Mind, n.d.)

Kui mõelda statistilise keskmise inimese peale, siis see inimene... ei oleks näiteks kahe toimiva jala ja käega. Nõnda võib küsida, kes või mis on normaalne ning kes või mis on mõõdupuuk?

Soovituslik lisalugemine:

Soomekeelne inimõiguste ja normikriitilisuse lähenemist tutvustav käsiraamat õpetajatele: ihmisoikeudet.net/wp-content/uploads/2015/11/AlaOletaNormitnurin-1.pdf

Mitmekesisust ja noortevaldkonna projekte puudutav käsiraamat: www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionpublications/embracingdiversity/

Kasutatud allikad:

- Bicchieri, C. & Penn Social Norms Training and Consulting Group. (2015) Why People Do What They Do?: A Social Norms Manual for Zimbabwe and Swaziland. Innocenti Toolkit Guide from the UNICEF Office of Research, Florence, Italy.
- Christensen, J. F., Mahler, R., & Teilmann-Lock, S. (2020). GenderLAB: Norm-critical design thinking for gender equality and diversity. Organization. doi.org/10.1177/1350508420961528
- Embracing Diversity (2021), SALTO-YOUTH Inclusion and Diversity Resource Centre. www.SALTO-YOUTH.net/Inclusion/
- Rose, T., (2016) "How the Idea of a 'Normal' Person Got Invented". The Atlantic, February 18, 2016. Loetud: www.theatlantic.com/business/archive/2016/02/the-invention-of-the-normal-person/463365/
- Teaching Tolerance. Let's Talk: A Guide to Facilitating Critical Conversations With Students. Montgomery: The Southern Poverty Law Center, 2019
- "The Myth of the Average Man". Learning in Mind - Rethinking the Purpose of Education. Loetud: learninginmind.com/myth-of-average.php#ref-average-3